

Etihkalaš njuolggadusat sámi dearvvašvuodadutkama várás

Sámi dearvvašvuodadutkan lea ahtanuššamin sakka dutkansuorgin. Seammás ii gozit láhka eaige gustovaš dutkanetihkalaš njuolggadusat sámiid oktasaš iešmearridanrievtti go guoská dán lágan dutkamii. Danne mearridii Sámedikki dievasčoahkkin áššis 23/19 Etihkalaš njuolggadusaid sámi dearvvašvuodadutkamii. Mearrádusa ollislaččat sáhtta lohkat [Sámedikki neahttasiidduin](#).

Mearrádus lea vuodđuduvvon [árvalussii](#) maid lávdegoddi maid Sámediggeráđđi nammadii 2016:s ráhkadii, ja čuovvu 2011 sámi parlamentariihkkariidkonferánssa julggaštusa. Lávdegottis ledje sámi, dearvvašvuodafágalaš dutkanbirrasat. Lávdegottis lei maiddái juridihkalaš veahkki ja geavaheaddji ovddastus. Njuolggadusaiguin háliida Sámediggi sihkkarastit ahte sámi dearvvašvuodadutkan fakkastuvvo álgoálbmogiid iešmearridanriektái, ja vuhtii váldojuvvo ja gudnejahttojuvvo dat valljodat ja iešláhki mii lea sámi kultuvrras ja sámi servodagas.

Definišuvdna

Sámi dearvvašvuodadutkama áigumuš lea háhkat ođđa dieđu dávddaid ja dearvvašvuoda birra, viiddis mearkkašumis. Dát siskkilda maiddái dearvvašvuodabálvalusaid dutkama, ja humánabiologalaš ávdnasiid dutkama buotlágán ulbmiliiguin. Sámi dearvvašvuodadutkan dán mearkkašumis sáhtta mearkkašit:

Čuolmmat/dutkangažaldagat mat gusket sápmelaččaide joavkun,

Ja/dahje

čuolmmat/dutkangažaldagat suohkaniin/regiovnain gos sápmelaččat leat eanetlogus dahje leat stuora oassin álbmogis,

ja/dahje

Čuolmmat/dutkangažaldagat mat gusket sámegillii, sámi kultuvrii, árbevirrui ja/dahje historjái.

Dutkamiid sáhttet čađahit sámi dahje ii-sámi dutkit/dutkanbirrasat. Dain sáhttet iešguđetlágán dutkanhábmemat ja daid sáhtta čađahit iešguđetlágán metodaiguin.

Árvvut

Sámi dutkamiid etihkalaš njuolggadusat galget dutkanprošeavttain nannet sámi kollektiiva vuoigatvuodaid álgoálbmogin. Dat lea maiddái deattuhuvvon Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeantta gulaskuddamis álbmotdearvvašvuoda iskkadeami láhkaásahusas: Jus iskkadeamis galget leat dieđut čearddalašvuoda birra, nu go SAMINOR 1 ja SAMINOR 2, de gáibiduvvo earenoamáš etihkalaš árvoštallan.

Guovddáš árvvut galget leat vuodđun buori ovttasdoaimmii gaskal dearvvašvuodadutkiid, ásahusaid, servodaga ja álbmoga. Muhtun dán árvvuin leat juo gávdnamis dálá dearvvašvuodadutkanlágas ja guoskevaš etihkalaš njuolggadusain. Dat deattuhit olmmošárvvu ja olmmošvuoigatvuodaid, ja oassálastiid sihkarvuolta ja buresbirgejupmi galgá vuoruhuvvot ovdalii diehtaga ja servodaga beroštusaid. Informerejuvvon, eaktodáhtolaš, nanu ja duodašteaddji miehtama bokte vuhtiiváldojit ovttaskas olbmo beroštusat, ja dainna lágiin sihkkarastit ahte ovttaskas olmmoš eaiggáda iežas iskosiid ja dieđuid iežas dutkanbohtosiid birra. Sámi kollektiiva

vuogitvuodaid vuodul álgoálbmogin, ja guovddáš dutkanetihkalaš prinsihpaid vuodul mat guddet dearvvašvuodadutkama, lea sámi dearvvašvuodadutkan huksejuvvon čuovvovaš guovddášárvvuid ala:

Etihkalaš njuolggadusaid guovddáš árvvut sámi dearvvašvuodadutkama ja sámi humánabiologalaš ávdnasiid dutkama várás.

Gaskavuolta gaskal sámi servodaga/informánttaid ja dutkiid ja sin ásausat, ferte leat hábmejuvvon árvvusatnimiin, vuostevurolašvuodain, dásseárvvuin, ovddasvástádusain, kultuvrralaš oadjebasvuodain ja sámi iešmearrideamiin juohke dutkanprošeavttas, beroškeahttá prošeavtta ulbmilis, hábmemis dahje metodas. Dovdat ja dohkkehit ahte sápmelaččat leat álgoálbmot, ja maiddá sin integritehta árvvusatnin, lea dáid árvvuid vuodđu. Dutkanprošeavtta hábmen mearrida lihkestuvvá go prošeakta olahit mihtuid, leat ávkin servodahkii, ja váikkuhit buriid rievdadusaid álbmotdearvvašvuodas. Prošeavttas mii dutkanproseassa buot dásiin vuodđuduvvá dásseárvvus ja vuostevurolaš oassálastimis gaskal dutkiid ja sámi servodaga/informánttaid, lea buoremus vejolašvuolta speadjalastit bajábealde namuhuvvon guovddášárvvuid.

Sámi iešmearrideapmi ja dearvvašvuodadutkan

Sámi iešmearrideapmi lea vuogitvuolta ON-konvenšuvnna mielde siviila ja politihkalaš vuogitvuodaid birra, ja ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuogitvuodaid mielde, ja ON julggaštusa mielde. Sámi iešmearrideapmi sáhtta dearvvašvuodadutkamiid oktavuodas mearriduvvon prinsihppan kollektiiva miehtami. Orgána maid Sámediggi vällje galgá vuhtiiváldit kollektiiva miehtama prinsihpa. Dat prinsihppa ii guoskka ovttaskas olbmo vuogitvuhtii miehtat, dahje ii miehtat searvat dutkanprošektii. Kollektiiva miehtan lea dynámalaš ja doaibmá lassin eará dárbbalaš dohkkehemiide.

Sámi ja dynámalaš kollektiiva miehtan galgá ordnejuvvon ovdal go sáhttá álggahit dearvvašvuodadutkanproševtta.

Bargoguoibmevuoha gaskal dutkanásahusaid ja sámi servodaga/informánttaid

Sámegiela, sámi kulturárvvuid ja árbevieruid galgá árvvus atnit. Dat mearkkaša ahte sámi servodat/informánttat galget beassat mielde váikkuhit proševtta. Sávaldat lea ahte dutkanproševttat nu bures go vejolaš geahččalit doalahit ovttaássásaš bargoguoibmevuoda prinsihpa gaskal dutkanjoavkkuid/dutkanásahusaid ja sámi servodaga/informánttaid, dan rájes go prošeaktajurdda vuolggahuvvo dassáži go prošeakta loahpahuvo.

Mot bargoguoibmevuoda galgá čađahit ja vuhtiiváldit ferte čilgejuvvot dárbbaslaččat.

Sámi dilálašvuoda birra máhttu

Galgá duođaštit ahte prošeaktajoavkkus lea doarvái máhttu dearvvašvuoda, árbevieruid, historjjá, árbedieđu ja sosiála dili birra Sámis. Oassálastit galget vásihit ahte dutkan masa leat bovdejuvvon searvat, lea kultuvrralaččat oadjebas. Dainna oaivvilduvvo ahte dutkan galgá čalmmustahttit ja árvvusatnit kultuvrralaš dili, árvvuid ja bargovugiid mat sáhttet váikkuhit dutkama ulbmila. Dutkan galgá čájehit sámi kultuvrra ja servodagaid girjáivuođa ja variašuvnnaid, ii ge galgga váikkuhit stereotiippalaš govvidemiide. Sápmelaččaid definieren/kategoriseren joavkun ferte sihkarastit dan. Sámi dearvvašvuodadutkan galgá buvttelit máhtolašvuoda, ii ge stigmatiserema.

Galgá duođaštit máhtu dearvvašvuoda, árbevieruid, historjjá, árbedieđu ja sosiála diliid birra Sámis, mat leat áigeguovdilát proševtta mihttomeari ektui ja dutkangažaldaga/čuolmma ektui.

Humánabiologalaš ávdnasiid ja genehtalaš dutkama árvvolaš ja ovddasvástideaddji gieđahallan

Sápmelaččaid mielas sáhttá humánabiologalaš ávdnasiid dutkan dovdot dorvvuheapmin ovdalaš rasisttalaš ja vealaheaddji dutkamušaid dihte. Genehtalaš dutkan lea earenomáš miellagiddevaš go guoská ođđa teknologijii. Ovdamearkka dihte sáhttet álgoálbmogat vásihit humána genadutkama (genomforskning) stuora dáhtasehtain, mii kárte genehtalaš variašuvnna ja mánggabealatvuoda, earenomáš áittan.

Humánabiologalaš ávdnasiid dutkama oktavuodas galgá láhttet árvvolaččat ja galgá čilget:

- *materiála čohkkema áigumuša;*
- *čohkkenmetoda, vurdema, juohkima, eksporta, mot materiála analysere ja mot jávkaduvvo;*
- *sápmelaččaid kollektiiva vuoigatvuodát ovdamuniide mat bohtet sámi humánabiologalaš ávdnasiid ávkkástallamis.*

Kollektiiva miehtama viežžan álbmotiskkademiide mas ovdalaččas lea viiddis miehtan

Olu proševttain mat leat jođus ja dohkkehuvvon, lea viiddis miehtan dárkilis viiddis definerejuvvon dutkanulbmiliidda. Jus ođđa proševttas áigu atnit dieđuid ja materiálad, mat ovdalaččas leat čohkkejuvvon ja mat definerejuvvojit sámi dearvvašvuodadutkamin, de ferte goitge viežžat kollektiiva miehtama. Ovdamearkka dihte sáhttá dat guoskat guhkesáiggi dutkamiidda ja olmmošdutkanmušaide.

Ođđa proševttain main lea viiddis miehtan, ferte maiddá ohcat kollektiiva miehtama.